

Tadeusz Wasilewski (Warszawa)

Przyczynek do biografii Zbigniewa Morsztyna

W obszernej monografii przedstawiającej biografię i twórczość Zbigniewa Morsztyna Janusz Pelc zebrał cały znany dotąd zasób wiadomości o przebiegu jego życia. W oparciu o materiały Archiwum Radziwiłłowskiego, wykorzystane w tym celu po raz pierwszy na tak szeroką skalę, Pelc odtworzył dzieje wielu nieznanych dotąd lat działalności Zbigniewa Morsztyna, a w szczególności jego związki z rodziną Radziwiłłów¹. Nie sposób jednak w jednej monografii wyczerpać i przejrzeć zasoby bogatego Archiwum Radziwiłłowskiego. Kryje ono jeszcze klucz do rozwiązania wielu spornych aspektów działalności Zbigniewa Morsztyna.

Badacze zajmujący się biografią Morsztyna nie odpowiedzieli dotąd na pytanie, w jaki sposób i kiedy poeta uwolniony został z niewoli szwedzkiej, do której dostał się 20 czerwca 1656 r. pod Tyńcem. Janusz Pelc przypuszczał, że wolność przyniosły Morsztynowi dopiero układy kapitulacyjne szwedzkiej załogi Krakowa, rozpoczęte 20 sierpnia 1657 r.² Dopisek w liście Jana Mierzeńskiego do Bogusława Radziwiłła, który obecnie wydajemy, rzuca nowe światło na to zagadnienie. Dowiadujemy się z niego, że Zbigniew Morsztyn w marcu 1657 r. wystosował list do księcia Bogusława Radziwiłła prosząc go o wstawiennictwo i uwolnienie z niewoli. Prośbę tę popierał gorąco Jan Mierzeński, marszałek wilkomirski, krewny i współwyznawca Morsztyna prowadzący w tym czasie w imieniu księcia Bogusława Radziwiłła rokowania ze Szwedami i Rakoczym o przekazanie księciu Bogusławowi we władanie części terytorium Rzeczypospolitej. Trudno zatem wątpić w skuteczność tego wstawiennictwa. Dalsze informacje o przebiegu interwencji i dacie uwolnienia Morsztyna znajdują się zapewne w korespondencji Bogusława Radziwiłła z królem szwedzkim i jego pełnomocnikami lub w korespondencji z Jerzym II Rakoczym. Publikowany niżej fragment listu Mierzeńskiego do Bogusława Radziwiłła dowodzi, że już w marcu 1657 r. nawiązał Morsztyn kontakt z Radziwiłłem. Potwierdził też hipotezę Jana Dürr-Durskiego, że Morsztyn po wyzwoleniu z niewoli szwedzkiej prawie natychmiast wstąpił na służbę Bogusława Radziwiłła³.

W Metryce Litewskiej zachował się pełny tekst przywileju Jana Kamierza dla Zbigniewa Morsztyna na urząd miecznika mozyrskiego. Przy-

¹ J. Pelc, *Zbigniew Morsztyn. arianin i poeta*. Wrocław 1966.

² *Ibid.* s. 54.

³ J. Dürr-Durski, Wstęp [w:] Z. Morsztyn, *Muza domowa*, opr. przedmową opatrzył J. Dürr-Durski, Warszawa 1954, t. I, s. 16.

wilej ten, zapewne oryginał przechowywany niegdyś w archiwum domowym Zbigniewa Morsztyna, lub może tylko jego kopia znany był już Janowi Sembrzyckiemu⁴. Zacytował on w przekładzie niemieckim fragment nadania, nie podał jednak ani miejsca, ani daty wydania. Publikowany niżej pełny tekst tego aktu rzuca nowe światło na przebieg służby wojskowej Zbigniewa Morsztyna. Przywilej otrzymał Zbigniew Morsztyn w Poznaniu 29 listopada 1657 r. Poprzedni miecznik mozyrski, sługa radziwiłłowski i wójt brański Jakub Hermanowski, zmarł „pod Brańskiem” w połowie listopada tegoż miesiąca, skoro wiadomość o tym otrzymał Jan Antoni Chrapowicki chorąży smoleński w Nowym Dworze pod Grodnem 24 listopada tegoż roku⁵. Przywilej wydany został zatem natychmiast po otrzymaniu przez dwór królewski wiadomości o zaistniałym wakansie na ten urząd. Najwidoczniej w tym czasie Morsztyn przebywał na dworze królewskim w Poznaniu. O pełnionej wówczas przez niego funkcji łącznika między dworem królewskim przebywającym w Poznaniu i Radziwiłłem świadczą słowa listu księcia Bogusława do podskarbiego Leszczyńskiego z 9 listopada 1657 r. o powierzeniu interesów swego Domu „jego miłości panu Morsztynowi”. Uzyskujemy potwierdzenie hipotezy Pelca, że wzmiankowanym w tym liście Morsztynem był Zbigniew Morsztyn⁶. Odgrywał on w tym czasie rolę rezydenta radziwiłłowskiego przy dworze królewskim. Wiadomości o przebiegu służby wojskowej Morsztyna zawarte w przywileju na miecznikostwo pochodzą zatem w pierwszym rzędzie od niego samego.

Dowiadujemy się z nich, że Morsztyn służył wojskowo od swych lat najmłodszych i walczył w wyprawach wojennych tatarskich, kozackich, moskiewskich i szwedzkich. Stwierdzenia te nie należą do części formularzowej dokumentu, lecz określają w sposób zindywidualizowany wojskową przeszłość Morsztyna. Wymienienie wypraw tatarskich przed kozakami pozwala odnieść początek jego służby wojskowej do okresu przed 1648 rokiem. Morsztyn rozpoczął zapewne swą służbę jeszcze za życia hetmana Stanisława Koniecpolskiego (zm. 1646), także później wyprawiał się przeciwko Tatarom. Morsztyn służył „od najpierwszej młodości swej”, urodził się zatem nie później niż w 1622 roku, a nie około 1627—1629, jak przypuszczał Janusz Pelc⁷. Nie wiedzieliśmy również, że bywał dowódcą chorągwi „prowadząc rotę kozackie” zapewne w zastępstwie rotmistrza lub porucznika. Dokument stwierdza również, że odnosił „szwanki, postrzały” i cierpiał „ciężkie więzienie”. Tylko fakt ostatni — niewoli szwedzkiej — jest poświadczony przez znane nam dołąd przekazy, nie wiemy zaś, kiedy odniósł Morsztyn „postrzały”.

Publikowany tekst nadania na miecznikostwo znajduje się w księdze zapisów Metryki Litewskiej, powstałej w kancelarii kanclerza Wielkiego Księstwa Litewskiego Krzysztofa Paca. Znajdujące się w niej wpisy nie były wykonywane na bieżąco w momencie wystawienia oryginalnego aktu, lecz cała księga 130 zapisów powstała po pewnym czasie, zapewne

⁴ J. Sembrzycki, *Die polnischen Reformirten und Unitarier in Preussen*, „Altpreussische Monatsschrift”, R. XXX, 1893, s. 29—30.

⁵ Biblioteka Jagiellońska rkps 4438 fol. 51 (diariusz własnoręczny J. A. Chrapowickiego).

⁶ J. Pelc, *op. cit.* s. 64.

⁷ *Ibid.*, s. 26.

jeszcze za życia kanclerza Paca, w wyniku uporządkowania i skopiowania luźnych poszytów a nawet odpisów oddzielnych akt znajdujących się w posiadaniu kancelarii.

Elbląg, 30 marca 1657 r.

Postscriptum w liście Jana Mierzeńskiego marszałka wilkomirskiego do księcia Bogusława Radziwiłła o przesłaniu mu listu Zbigniewa Morsztyna

Oryg. Archiwum Główne Akt Dawnych. Archiwum Radziwiłłów, dział V, teka 201 nr 9646, str. 42.

Od pana Morsztyna posyłam listek do W.Ks.M.¹ o eliberację onego przez list do KJM² i księcia siedmiogrodzkiego³ prosząc.

Poznań, 28 listopada 1657 r.

Król Jan Kazimierz nadaje miecznikowstwo mozyrskie Zbigniewowi z Raciborska Morsztynowi.

Oryg.: nieznanym

Kopia: wpis współczesny do Metryki Litewskiej, księga zapisów 130, fol. 108—109, Centralny Gosudarstwiennyj Archiw Drevnich Aktow, Moskwa, fond 389 nr I A 130, fol. 108v—109.

Jan Kazimierz

Oznajmujemy tym listem przywilejem naszym, komu to wiedzieć należy i, iż jako jest szczególna intencja nasza potrzegając tego, aby wszyscy nam i Rzeczypospolitej dobrze zasłużeni powinne za merita swe odbierali nagrody, a stąd większą do usług naszych i ojczyzny pochope i ochotę brali, tak wiadome mając dobrze zasługi urodzonego Zbigniewa z Raciborska Morsztyna, które w różnych expedycjach wojennych, tatarskich, kozackich, moskiewskich i szwedzkich z odwagą zdrowia i stratą substanciej roty kozackie prowadząc różne szwanki, postrzały i ciężkie więzienie ponosząc nam i Rzeczypospolitej wiernie, statecznie od najpierwszej młodości swej oddawał, przy tym i do dalszych go zachęcając umyśliliśmy mu post decessum urodzonego Jakuba Hermanowskiego miecznika mozyrskiego do dispocieij naszej przypadły urząd miecznikowstwa mozyrskiego dać i konferować, jakoż i terażniejszym przywilejem naszym do żywota jego, albo wyższej dostąpienia godności, dajemy i conferujemy co do wiadomości wszem wobec, a mianowicie wielmożnym urodzonym senatorom, dygnitarzom, urzędnikom ziemskim, grodzkim, rycerstwu, szlachcie i wszystkim obywatelom powiatu mozyrskiego przywodząc mieć chcemy i żądamy, aby pomienionego urodzonego Zbigniewa Morsztyna za własnego swego miecznika mozyrskiego mieli, znaki, onemu miejsca, powagi, z prawa i dawnego zwyczaju na ten urząd należący zażywać dopuszczali, dla łaski

¹ Książę Bogusław Radziwiłł;

² Karol X Gustaw król szwedzki;

³ Jerzy II Rakoczy, książę siedmiogrodzki.

naszej, a z powinności swej. Na co dla lepszej wiary ręką się naszą podpisawszy pieczęć Wielkiego Księstwa Litewskiego przycisnąć rozkazaliśmy.

Dan w Poznaniu, dnia dwudziestego ósmego miesiąca novembra, roku pańskiego tysiąc sześćset pięćdziesiąt siódmego, panowania królestw naszych polskiego IX, a szwedzkiego X roku Jan Kazimierz król, Andrzej Kotowicz pisarz Wielkiego Księstwa Litewskiego.